

Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate Suomen rikosoikeudessa

Jani Hannonen – Tatu Hyttinen

Tiivistelmä – Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaatteen mukaan ihmiskaupan uhreja ei tule rangaista rikoksista, joihin heidät on painostettu osana hyväksikäyttöä. Rankaisemattomuusperiaatetta ei ole tutkittu rikosoikeuden yleisten oppien näkökulmasta, minkä takia sen rikosoikeudellinen merkityssisältö on jäänyt epäselväksi. Tässä artikkelissa analysoimme, minkälainen merkitys ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaatelle pitäisi antaa suomalaisessa rikosoikeudellisessa ratkaisuharkinnassa ja systematiikassa. Johduspäätös on, että rankaisemattomuusperiaate on omimmillaan yhteisöllisiä oikeushyviä loukkaavissa rikoksissa. Lisäksi sillä voi olla soveltamisalaa yksityisiin oikeushyviin kajoavissa rikoksissa tapauskohtaisen intressipunninnan mukaisesti.

Suomalaisessa lainsäädännössä rankaisemattomuusperiaate on ymmärretty tulkintaperiaatteeksi, joka puoltaa toimenpiteistä luopumista ihmiskaupan uhrien kohdalla. Artikkelissa osoitamme, että rankaisemattomuusperiaate voitaisiin rikosoikeussystemaattisesti hahmottaa ihmiskaupan uhreja koskevaksi anteeksiantoperusteeksi. Vastaavaa painostusta rikoksien tekemiseen voi kuitenkin esiintyä esimerkiksi pakottamisrikoksen tai lähisuhteivälikivallan uhreilla. Pelkän ihmiskaupan uhreja koskevan anteeksiantoperusteen sijasta voisikin olla perustellumpaa kehittää yleistä rikokseen painostamisen kattavaa vastuuvapausperustetta. Niinpä rankaisemattomuusperiaate haastaa kehittämään rikosoikeuden yleisiä oppeja siitä näkökulmasta, että pakottaville olosuhteille annettaisiin aiempaa enemmän merkitystä vastuuvapauden perustavana seikkana.

Asiasanat: rankaisemattomuusperiaate, ihmiskauppa, rikosoikeus, vastuuvapausperusteet, pakottavat olosuhteet

1. Johdanto

Ihmiskauppa on rikos, jossa tekijä pyrkii hyötymään taloudellisesti käyttämällä toisen ihmisen alisteista asemaa hyväkseen. Hyväksikäyttö rikollisessa toiminnassa on ihmiskaupan muoto, jossa tekijä painostaa ihmiskaupan uhrin tekemään rikoksia lukuunsa. Kyse voi olla esimerkiksi painostamisesta omaisuusrikoksiin tai huumausainekuriiriksi.¹ Kansainvälisessä kriminaalipoliittisessa keskustelussa on katsottu, ettei ole oikeudenmukaista rangaista ihmiskaupan uhreja rikoksista, joihin heidät on pakotettu osana hyväksikäyttöä. Sen sijasta rikosoikeusjärjestelmän huomio tulisi ennemmin kohdistaa hyväksikäyttäjiin.² Tämän rankaisemattomuusperiaatteen kutsutun ajatuksen normatiivinen merkityssisältö on kuitenkin epäselvä.³

Tässä artikkelissa vastataan seuraavaan tutkimuskysymykseen: minkälainen merkitys ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaatelle pitäisi antaa suomalaisessa rikosoikeudellisessa ratkaisuharkinnassa ja systematiikassa? Tutkimuskysymykseen vastaaminen edellyttää ran-

1 Villacampa 2019, s. 10–12; RACE 2014, s. 64.

2 Keskeisimmät kansainväliset puheenvuorot ovat Jovanovic 2017; Muraszkiwicz 2019; Schloenhardt – Markey-Towler 2016; Stoyanova 2015, s. 224–251; Piotrowicz – Sorrentino 2016; Hoshi 2013.

3 Suomessa rankaisemattomuusperiaatteen konkreettista rikosoikeudellista merkitystä on selvitetty ainoastaan oikeusministeriön julkaisemassa selvitystyössä, Hannonen – Kainulainen 2022. Ks. lisäksi Roth 2012, s. 121 ja Kimpimäki 2009, s. 257, joissa ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuutta sivutaan.

kaisemattomuusperiaatteen rikosoikeudellisen velvoittavuuden arviointia ja soveltamisalan määrittämistä. Erityisenä mielenkiintomme kohteena ovat ihmiskaupan uhrin tekemät vakavat rikokset. Tutkimuskysymys on tärkeä, koska periaatteen rikosoikeussystemaattisella hahmotustavalla on suuri merkitys oikeudellisiin käytänteisiin. Hahmotustapa voi johtaa esimerkiksi siihen, että syyte rikoksen tehnyttä ihmiskaupan uhria vastaan hylätään tai ainoastaan jätetään rangaistus tuomitsematta.

Argumentatiivisesti liikumme rikosoikeuden, ihmisoikeuksien ja kansainvälisen oikeuden välimaastoissa. Tämä on aiheen vaatima välttämättömyys, koska kysymys rankaisemattomuusperiaatteen rikosoikeudellisesta merkityksestä ei taivu vain rikosoikeuden sisäiseksi.⁴ Tavoitteiltaan kyse on kuitenkin rikosoikeudellisesta tutkimuksesta. Metodisesti turvaudumme konstruktiiiviseen rikoslainoppiin eli tutkimussuuntaukseen, jossa pyritään kehittämään alan yleisiä oppeja ja periaatteita analysoimalla sitä, ovatko ne kohdillaan vai edellyttävätkö ne sisällöllistä uudelleenarviointia.⁵ Tutkimuksemme uutuusarvo perustuu siihen, ettei rankaisemattomuusperiaatetta ole aikaisemmin identifioitu osaksi rikosoikeuden yleisiä oppeja kotimaisissa yleisten oppien teoksissa tai muissa kirjoituksissa.

Etenemme siten, että erittelemme aluksi luvussa 2 rankaisemattomuusperiaatteen oikeuslähdeperian tukeutumalla kansalliseen ja ylikansalliseen lainsäädäntömateriaaliin sekä aiheesta käytyyn kansainväliseen keskusteluun. Tämän jälkeen esitämme näkemyksemme rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisalasta tukeutumalla pakkotilakeskustelusta tuttuun intressiverailuun, jonka jälkeen arvioimme rankaisemattomuusperiaatteen normatiivista velvoittavuutta rikosoikeudellisesta näkökulmasta. Luvussa 3 esitämme käsityksemme siitä, kuinka rankaisemattomuusperiaate pitäisi systematisoida osaksi rikosoikeuden yleisiä oppeja. Lopuksi esitämme keskeiset johtopäätöksemme luvussa 4.

2. Rankaisemattomuusperiaate normatiivisena ohjeena

2.1. Rankaisemattomuusperiaate kansallisessa ja kansainvälisessä lainsäädännössä

Käsitteellisesti on tärkeää tehdä ero konkreettisten rankaisemattomuussäännösten ja abstraktin rankaisemattomuusperiaatteen välillä. Rankaisemattomuussäännöksillä tarkoitetaan ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuutta koskevaa säädösaineistoa. Sen sijaan rankaisemattomuusperiaate on se idea tai tavoite, joka on rankaisemattomuussäännösten taustalla.⁶ Käytännössä rankaisemattomuussäännökset ilmentävät rankaisemattomuusperiaatetta säädösta-solla, mutta esimerkiksi Suomessa ei ole erillistä säännöstä ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta. Niinpä periaatteen lainsäädännöllistä merkityssisältöä on lähtökohtaisesti jäsen-nettävä tarkastelemalla rankaisemattomuusperiaatetta konkretisoivaa kansainvälistä säädösai-neistoa.

4 Ihmiskaupan kontekstissa rikosoikeus- ja ihmisoikeusdoktriini yhtyvät, mutta ihmiskaupan käsite toimii eri tavalla näissä kahdessa viitekehyksessä. Ks. Jovanovic 2023, s. 15–39.

5 Konstruktiiivisesta lainopista Välimäki 2024, s. 101.

6 Hannonen – Kainulainen 2022, s. 27–28. Rankaisemattomuusperiaatetta koskevista käsitteistä ja niiden suomennoksista ks. s. 32–36.

Ensinnäkin on huomioitava, ettei ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta säädetä niin sanotussa Palermon sopimuksen ihmiskauppaa koskevassa lisäpöytäkirjassa⁷, joka on keskeisin ihmiskauppaa sääntelevä kansainvälinen sopimus. Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta säädetään kuitenkin Euroopan neuvoston ihmiskauppayleissopimuksen⁸ 26 artiklassa seuraavasti: ”Osapuolet säätävät oikeusjärjestelmänsä peruseriaatteiden mukaisesti mahdollisuudesta jättää uhrin rankaisematta heidän osallisuudestaan laittomaan toimintaan siltä osin kuin heidät on pakotettu siihen.” Vastaava säännös sisältyy myös Euroopan unionin ihmiskauppadirektiivin⁹ 8 artiklaan, jonka mukaan jäsenvaltioiden on oikeusjärjestelmiensä peruseriaatteita noudattaen mahdollistettava ihmiskaupan uhrien syyttämättä jättäminen tai seuraamuksetta jättäminen, jos heidät on pakotettu rikolliseen toimintaan tai muuhun laittomaan toimintaan suorana seurauksena ihmiskaupasta.

Rankaisemattomuusperiaatteesta puhuttaessa on olennaista ymmärtää ja määritellä pakottaminen laajasti. Kyse on siis enemminkin painostamisesta tai pakottavista olosuhteista.¹⁰ Euroopan neuvoston yleissopimusta voimaan saatettaessa katsottiin, että Suomessa toimenpiteistaluopumisdoktriini ja rikoslain (L. 39/1889, RL) rangaistuksen tuomitsematta jättämistä koskevat 6 luvun 12 pykälän säännökset mahdollistavat rankaisemattomuusperiaatteen idean toteutumisen.¹¹ Lisäksi valtionrajarikoksesta ja sen lievistä tekemuodosta ei tuomita ihmiskaupan uhria (RL 17:7.2 ja 17:7a.2).¹² Rankaisemattomuusperiaatteen merkitys voidaan tiivistää seuraavasti: jos rikoksesta epäilty on ihmiskaupan uhri, rankaisemattomuusperiaate voi puoltaa toimenpiteistä luopumista, jos teko on tehty ihmiskaupan uhrin roolissa.

Epäselvää toisaalta on, minkälaisissa tilanteissa periaatteelle on annettava laintulkinnallista merkitystä. On eri asia puhua periaatteen tulkinnallisesta vaikutuksesta pienissä omaisuusrikkoksissa kuin henkeen ja terveyteen kohdistuvissa vakavissa rikoksissa. Rankaisemattomuusperiaatteen velvoittavuuden arvioinnissa on annettava painoarvoa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisukäytännölle, jossa rankaisemattomuusperiaate on identifioitu osaksi ihmisoikeusjärjestelmää.¹³ Vaikka ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön perusteella ei pidä tehdä johtopäätöstä, että ihmiskaupan uhrin syyttäminen tai rankaiseminen olisi kategorisesti vastoin ihmisoikeusdoktriinia¹⁴, ihmiskaupan uhrin syyttäminen tai tuomitseminen voi tulla arvioiduksi uhrien suojeluvaikeuksien rikkomisena.

Keväällä 2024 oli vireillä ihmiskauppadirektiivin uudistaminen,¹⁵ jonka yhteydessä pohdittiin muutoksia myös rankaisemattomuussäännökseen. Komission laatimassa direktiiviehdot-

7 Yhdistyneiden Kansakuntien kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen yleissopimuksen lisäpöytäkirja ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta (SopS 71/2006).

8 Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehty yleissopimus (SopS 44/2012).

9 Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/36/EU, annettu 5 päivänä huhtikuuta 2011, ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta ja neuvoston puitepäätöksen 2002/629/YOS korvaamisesta. Ks. myös Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2024/1712, annettu 13 päivänä kesäkuuta 2024, ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta annetun direktiivin 2011/36/EU muuttamisesta.

10 Ks. ihmiskauppayleissopimuksen selitysmuistio Euroopan neuvosto 2005, kohta 273; Hannonen – Kainulainen 2022, s. 75–82.

11 HE 122/2011 vp, s. 60. Aiheeseen liittyen ks. myös HE 69/2016 vp, s. 16, jossa korostetaan olevan rikosoikeuden yleisten oppien vastaista rangaista ihmistä teosta, johon hänet on pakotettu. Soveltamiskäytäntöjen kansainvälisestä vertailusta ks. Gauci – Magugliani 2023 ja eurooppalaisesta vertailusta Rodríguez-López 2024.

12 Säännöksessä on kyse pelkkiä ihmiskaupan uhreja laajemmasta pakolaissopimuksesta kumpuavasta veloitteesta, ks. Hannonen – Kainulainen 2022, s. 60–63.

13 EIT V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta (16.2.2021). EIT ei puhunut tuomiossa rankaisemattomuusperiaatteesta, mutta asiallisesti kyse on kannanotosta rankaisemattomuusperiaatteen Euroopan ihmisoikeussopimuksen näkökulmasta.

14 EIT V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta (16.2.2021), kohta 158.

15 Ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta annetun direktiivin 2011/36/EU muuttamisesta (COM [2022] 732 Final). Ehdotus annettiin 19.12.2022.

tuksessa rankaisemattomuusperiaate sivuutettiin, mutta komission ehdotusta arvioinut parlamentti edellytti muutoksia rankaisemattomuussäännökseen.¹⁶

Parlamentin tuolloisen ehdotuksen mukaan ihmiskaupan uhreja ei olisi pitänyt asettaa rikosoikeudelliseen vastuuseen, mikä rikosoikeussystemaattisesti vaikuttaisi viittaavaan rankaisemattomuuden sijasta rikosvastuun poissulkeutumiseen. Erityisesti alle 18-vuotiaiden ihmiskaupan uhrien kohdalla parlamentti korosti, että kaikki lapsiin kohdistuvat rikosoikeudelliset toimet ja seuraamukset tulisi kieltää. Niinpä tulkitsemme, että parlamentin mukaan alle 18-vuotiaita ei olisi pitänyt pitää rikosoikeudellisessa vastuussa ihmiskaupan uhreina tehdyistä teoista. Parlamentin raportin mukaan jäsenvaltioiden olisi pitänyt myös huolehtia muun ohella lainkäyttöviranomaisten kouluttamisesta, mahdollisuudesta purkaa ihmiskaupan uhrin saama tuomio sekä mahdollisuudesta poistaa rikosrekisterimerkintä ihmiskaupan uhrille langetetusta tuomiosta, jos teko jälkeensä osoittautuu ihmiskaupan uhrina tehdyksi. Parlamentin tavoitteet eivät menneet läpi, ja lopulta rankaisemattomuusperiaatetta koskevaan 8 artiklaan tehtiin vain pieni muutos, jonka seurauksena säännös koskee rikollisen toiminnan lisäksi myös muuta laitonta toimintaa.

Ensisijaisesti parlamentin huomioissa oli kyse EU:n lainsäädäntöprosesseihin kuuluvasta keskustelusta. Keskeistä on kuitenkin tiedostaa parlamentin raportin ilmentävä kriminaalipoliittinen kehityskulku, jossa on alkanut korostua rankaisemattomuusperiaatteen aikaisempaa velvoittavampi asema. Kehityskulkua tukee laajempi eurooppalainen intressi vahvistaa rankaisemattomuussäännöksiä erilaisten haavoittuvien ihmisryhmien suojaamisessa¹⁷, kuten myös YK:n alaisen kansainvälisen työjärjestön ILO:n pyrkimys velvoittaa valtiot huomioimaan rankaisemattomuusperiaate myös pakkotyössä.¹⁸

Hypotesimme on, että ylikansallinen pyrkimys antaa rankaisemattomuusperiaatteelle vahvempi velvoittavuus tulee edellyttämään sitä, että periaatteelle annetaan aikaisempaa itsenäisempi asema rikosoikeusjärjestelmässä. Suomen sääntelyratkaisu onkin saanut osakseen kritiikkiä, koska rikosoikeuden yleisiin säännöksiin tukeutumista ei ole katsottu riittäväksi keinoksi rankaisemattomuusperiaatteen implementoinnissa.¹⁹ Kriitikissä on perää, koska toistaiseksi periaatteen merkityssisältö onkin jäänyt niin abstraktiksi, ettei sillä ole ollut merkittävää roolia suomalaisessa rikosoikeudellisessa doktriinissa.²⁰ Seuraavaksi tarkastelemme rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisalaa oikeushyvien ja intressipunninnan näkökulmasta.

16 Ks. European Parliament Report on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims (10.10.2023), s. 17.

17 Ks. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/93/EU, annettu 13 päivänä joulukuuta 2011, lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja seksuaalisen riiston sekä lapsipornografian torjumisesta ja neuvoston puitepäättökseen 2004/68/YOS korvaamisesta, 14 artikla.

18 Ks. vuonna 2014 laaditun vuoden 1930 pakollista työtä koskevan sopimuksen pöytäkirjan 4 artiklan 2 kohta (SopS 29/2017). Pakkotyö on Suomessa kriminalisoitu osana ihmiskaupan tunnusmerkistöä (RL 25:3).

19 Ks. ihmiskauppaleysovimusta valvovan asiantuntijaelimen maaraportit GRETA 2015, s. 46–47; GRETA 2019, s. 38–39. Viimeisimmässä maaraportissaan GRETA vaikuttaa tosin hyväksyneen Suomen sääntelyratkaisun, mutta kiinnittää huomiota viranomaisten koulutuksen ja ohjeistuksen tärkeyteen, koska rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen riippuu tapauksesta vastaavan syyttäjän harkinnasta, GRETA 2024, s. 28–29.

20 Saatavilla ei ole tilastotietoa rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisesta, mutta esimerkiksi oikeusministeriön toimeksiantonosta laadittu selvitys tukee oletusta, jonka mukaan periaatteen relevanssi suomalaisessa oikeuskäytännössä on pieni, Hannonen – Kainulainen 2022. Ks. myös Hannonen – Kainulainen 2023.

2.2. Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisala ja intressipunninta

Rankaisemattomuusperiaatteen soveltuminen vakaviin rikoksiin on avoin kysymys myös kansainvälisessä keskustelussa.²¹ Lähtökohtaisesti rankaisemattomuusperiaatetta voidaan arvioida kaikissa rikoksissa, eikä mitään tekoa tulisi kategorisesti rajata rankaisemattomuusperiaatteen ulkopuolelle.²² Rikosoikeudellisesti on huomionarvoista, ettei uudistetussa ihmiskauppadirektiivissä tai sitä koskevassa parlamentin raportissa ole otettu kantaa rikosten vakavuuteen. Esimerkiksi parlamentin sivuutetussa näkemyksessä alle 18-vuotiaan ihmiskaupan uhrin rikosvastuun marginalisoinnista olisi yhdessä ihmiskaupparikoksen laajan sovellusalueen kanssa²³ voinut johtaa periaatteessa siihen, että erilaisissa katujengeissä määräysvallan alle toimivat alle 18-vuotiaat lapset eivät joutuisi vastuuseen edes vakavista rikoksista, kuten ryöstöistä.

Rajanveto rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisalasta voidaan tehdä ainoastaan kansallisessa rikosoikeusjärjestelmässä. Suomessa on perinteisesti suhtauduttu pidättäytyväisesti siihen, että pakottaminen tai pakottavat olosuhteet poistaisivat rikosvastuun vakavista rikoksista.²⁴ Pakkotila vastuuvapausperusteena ei muutenkaan sovellu hyvin rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteisiin, koska pakkotila edellyttää välitöntä ja pakottavaa vaaraa, jolloin tarkastelunäkökulma on supistettu pistemäiseksi. Tyypillisesti ihmiskaupan uhri toimii sen sijaan pakottavissa olosuhteissa, eikä pakkotilateon hyväksyttävyyttä arvioitaessa anneta merkittävää painoarvoa tekoa selittävälle laajemmalle kontekstille, kuten tekijän uhri asemalle.²⁵ Pakkotilaopista – ja erityisesti pakkotilaoppiin liittyvästä intressipunninnasta – voidaan kuitenkin hakea tulkintatukea pohdittaessa rankaisemattomuusperiaatteen relevanssia rikosoikeudellisissa ratkaisuharkinnassa.

RL 4 luvun 5 §:n 1 momentin mukaan pakkotilatekoon saadaan ryhtyä oikeudellisesti suojattua etua uhkaavan välittömän vaaran torjumiseksi. Lainsäädännössä ei lueta niitä oikeudellisia arvoja, jotka pakkotilassa saadaan pelastaa.²⁶ Lainsäädännöstä ei seuraa myöskään rajoitteita sille, minkä tyyppisiä oikeushyviä pakkotilassa saadaan loukata. Periaatteessa lainsäädäntö siis mahdollistaa syvätkin oikeushyväloukkaukset, mutta Suomessa, kuten yleisemminkin mannereurooppalaisessa oikeuskulttuurissa²⁷, on suhtauduttu – teko-olosuhteista riippumatta – kielteisesti oikeuteen uhrata pakkotilassa toisen henki.²⁸ Sen sijaan minkään muun oikeushyväloukkauksen hyväksyttävyyttä ei ole kategorisesti suljettu pakkotilana oikeutetun

21 Jovanovic – Niezna 2023, s. 20–21; Piotrowicz 2021, s. 320–321; Hannonen – Kainulainen 2022, s. 71–72.

22 Jovanovic – Niezna 2023, s. 11; ETYJ 2013, s. 23. Yhdistyneessä kuningaskunnassa on säädetty kansallinen rankaisemattomuussäännös (Modern Slavery Act 2015, Section 45), joka sulkee nimenomaisesti monia vakavia rikoksia soveltamisalan ulkopuolelle. Valintaa on kritisoitu runsaasti, ks. esim. Jovanovic – Niezna 2023, s. 20; Muraszkievicz 2019, s. 155–157; Jovanovic 2017, s. 58–60, 65.

23 Rikoslain 25 luvun 3 §:n 2 momentin nojalla alle 18-vuotiaiden kohdalla ihmiskaupan uhri asema voi syntyä sillä, että tekijä on majoittanut lasta esimerkiksi tarkoituksessa saattaa tämä ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Lasten kohdalla ihmiskaupparikoksen täyttyminen ei siis edellytä sitä, että tekijä hyödyntäisi esimerkiksi lapsen riippuvaista asemaa tai turvaton tilaa saadakseen lapsen toimimaan haluamallaan tavalla.

24 Ks. etenkin KKO 2021:90, jossa edes aseella uhkaaminen ei poistanut rikosvastuuta henkirikoksesta.

25 Hannonen – Kainulainen 2022, s. 98–105; Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 21.

26 Aiheesta tarkemmin Backman 2004, erityisesti s. 399–400.

27 Roxin – Greco 2020, s. 854–858; Lauterwein 2010, s. 36.

28 Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 272–273; Backman 2004, s. 401; KKO 2021:90.

teon ulkopuolelle, vaan kyse on intressipunninnasta. Tältä osin tulkintasääntö on seuraava: sallittua on uhrata ainoastaan sellainen arvo, joka on pelastettavaa arvoa selkeästi pienempi.²⁹

Yleispätevää arvoasteikkoa on hankalaa määritellä³⁰, mutta kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa on esitetty erilaisia käsityksiä oikeushyvien keskinäisestä arvosta³¹ hyödyntäen tukena myös perus- ja ihmisoikeusargumentaatiota ja sen heijastamaa käsitystä liberaalien demokratioiden tärkeimmistä arvoista.³² Esimerkiksi ihmishengen pelastaminen on katsottu sallituksi, vaikka se tarkoittaisikin toisen varallisuusetujen huomattavaa loukkaamista. Myös terveys on tyypillisesti arvoitettu korkeammalle kuin omaisuus. Hankaluuksia voivat aiheuttaa tilanteet, joissa oikeushyvät ovat samanarvoisia, kuten tilanteet, joissa omaisuus on omaisuutta vastaan. Tällaisessa tilanteessa on perusteltua lähteä siitä, että pakkotilassa saadaan aiheuttaa oikeudenloukkaus vain, jos oikeudenloukkauksen avulla kyetään suojelemaan merkittävästi arvokkaampaa omaisuusmassaa.

Usein yhteisöllisiä oikeushyviä, kuten laillista talousjärjestelmää, ympäristöä ja kulttuuria, saatetaan pitää painoarvoltaan pienempinä kuin yksilöllisiä oikeushyviä. Tämä ei tarkoita, että yhteisölliset oikeushyvät voitaisiin aina uhrata yksilöllisten oikeushyvien suojaksi. Pääsääntönä voidaan kuitenkin pitää, että yhteisöllisten – ja siten usein myös varsin abstraktien – oikeushyvien loukkaaminen on helpommin oikeutettavissa kuin yksilön oikeuksiin liittyvien oikeushyvien loukkaaminen.³³

Selkeä lähtökohta on, että ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön nojalla³⁴ rankaisemattomuusperiaatetta ei ole perusteltua pyrkiä konstruoimaan rikosvastuuta kategorisesti poissulkeväksi normiksi, vaan perustellumpaa on määritellä rankaisemattomuusperiaatteen käyttösäännöt vastaavalla tavalla kuin pakkotilasäännöksessä. Perusteltua onkin lähteä siitä, että myös rankaisemattomuusperiaatteen relevanssia pohdittaessa on kyse intressivertailusta. Teon hyväksyttävyyttä arvioidaessa huomioidaan ihmiskaupan uhrin kärsimä oikeushyväloukkaus, sen laatu ja syvyys, sekä arvioidaan, onko uhrin kokema loukkaus uhrin itsensä tekemää oikeushyväloukkausta syvempi.

Arvioinnissa on huomioitava ensinnäkin ihmiskauppakriminalisoinnilla suojeltavat oikeushyvät. Ihmiskauppa on määritelty paitsi rikokseksi myös ihmisoikeusloukkaukseksi, joka loukkaa ihmisarvoa sekä uhrien perustavanlaatuisia yksilöoikeuksia.³⁵ Kotimaisessa rikoslaisessa ihmiskauppa on systematisoitu osaksi rikoslain 25 lukua, jossa säädetään vapautteen kohdistuvista rikoksista. Tästä voidaan johtaa, että ihmiskauppakriminalisoinnilla suojellaan paitsi ihmisarvoa³⁶ myös ihmiskaupan kohteena olevan uhrin vapautta. Ihmisarvoon ja va-

29 Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 271; Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 421; Backman 2004, s. 400. Ks. myös Lauterwein 2010, s. 35, joka osoittaa, että vastaava 'intressipunnintasääntö' on käytössä myös esimerkiksi Saksassa.

30 Backman 2004, s. 400.

31 Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 271–274; Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 421–423; Backman 2004, s. 400–402.

32 Hyttinen 2015, s. 80–81.

33 Tätä tulkintaa voidaan puoltaa korkeimman oikeuden rikosten yksikointiä koskevalla oikeuskäytännöllä, jossa yhteisöllisten oikeushyvien loukkaamista ei ole pidetty niin moitittavana kuin yksilöllisten oikeushyvien loukkaamista. Oikeuskäytännöstä Hyttinen 2021, s. 472–485, erityisesti s. 475–476. Kyse on käytännössä siitä, että yhteisölliseen oikeushyvään kohdistuvat useimmat teot voidaan helpommin niputtaa yhdeksi rikokseksi. Sen sijaan yksilöllisiin oikeushyviin kohdistuvissa rikoksissa lyhytkin katko tekojen välillä voi puoltaa sitä, että teot arvioidaan eri rikoksiksi.

34 EIT V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta (16.2.2021), kohta 158.

35 EIT Rantsev v. Kypros ja Venäjä (7.1.2010), erityisesti kohta 282; Jovanovic 2023, s. 5–9.

36 Hyväksikäyttöä rikollisessa toiminnassa arvioidaan ihmiskaupan tunnusmerkistössä (RL 25:3) ”ihmisarvoa loukkaavien olosuhteisiin saattamisena”, HE 103/2014 vp, s. 24; HE 34/2004 vp, s. 97.

pauteen kohdistuva loukkaus myös jatkuu koko ihmiskaupparikoksen keston ajan, vaikka uhriin kohdistuva pakko ei olisi koko ajan yhtä intensiivistä kuin esimerkiksi lyhytkestoisissa vapaudenriistoissa. Arvioitaessa rankaisemattomuusperiaatteen soveltumista yksittäiseen tilanteeseen on intressivaa’an toiselle puolelle asetettava siis ihmisarvo ja vapaus ja toiselle puolelle ne oikeushyvät, joita ihmiskaupan uhrin rikos on loukannut.

Asiaa voidaan konkretisoida huumausainerikoksilla, joita voidaan pitää yhtenä tyyppitapauksena ihmiskaupan uhrien tekemistä rikoksista. Kyse voi olla esimerkiksi huumausainekuriirina toimimisesta.³⁷ Huumausainekriminalisoinnit perustuvat kansainvälisiin sopimuksiin³⁸ ja on epäselvää, mikä on täsmällisesti ottaen huumausainerikoksen suojeluobjekti. Selvää toisaalta on, että huumausainerikos ei itsessään aiheuta vahinkoa tai vaaranna yksilöllisiä oikeushyviä, joten suojelukohteena on pidettävä yhteisöllistä oikeushyvää, mikä huumausainerikoksen yhteydessä käytännössä tarkoittaa yleistä turvallisuutta ja sen vaarantamista.³⁹ Huumekuriirina toimiminen johtaa helposti rangaistusvastuuseen törkeästä huumausainerikoksesta, ja rangaistuskäytäntö on ankara, vaikka kuriirin syyllisyys arvioitaisiin alhaiseksi.⁴⁰ Tämä kertoo, että rikos on arvotettu vakavaksi, mutta intressipunninnassa voidaan perustellusti lähteä myös siitä, että ihmiskaupan uhrin ihmisarvon ja vapauden loukkaus on selkeästi moitittavampaa kuin yleisen turvallisuuden vaarantaminen huumausainekuriirina toimimalla. Kuvatun kaltaisessa tilanteessa rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiselle ei siis olisi estettä. Vastaavaa argumentaatiota voidaan hyödyntää myös rekisterimerkintärikoksessa, rahanpesussa ja rikoksissa oikeudenkäyttöä vastaan.

Toisena esimerkkinä voidaan viitata alankomaalaiseen oikeustapaukseen, jossa konkretisoi-tui kysymys ihmiskaupan uhrin syyllistymisestä tapporikokseen. Kyseessä oli niin sanottu Mehak-tapaus⁴¹, jossa kotiorjuudessa hyväksikäytetty ihmiskaupan uhri painostettiin kohdistamaan kuritusväkivaltaa hyväksikäyttäjän pieneen lapseen siten, että lopputuloksena oli lapsen kuolema.⁴² Haettaessa analogista tukea kotimaisesta ja yleisemminkin mannereurooppalaisesta pakkotilakeskustelusta, henkeä on kiistatta pidettävä niin tärkeänä oikeushyvinä, ettei sen loukkausta voida oikeuttaa vetoamalla tekijän tekoaikana kokemuksiin ihmisarvoon ja vapautteen kohdistuviin oikeushyväloukkauksiin, vaikka loukkaukset olisivat vakaviakin. Niinpä on perusteltua lähteä siitä, ettei kuvatun kaltaisessa tilanteessa rankaisemattomuusperiaate voisi toimia vastuuvapausperusteena.⁴³

Samanlaista argumentaatiota voidaan käyttää puoltamaan sitä, ettei rankaisemattomuusperiaatteelle ole soveltamisalaa vakavissa väkivaltarikoksissa tai seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kajoavissa rikoksissa. Hyväksikäyttör rikosten kuten esimerkiksi parituksen tai ihmiskaupan yhteydessä rankaisemattomuusperiaatteelle tulisi kuitenkin olla soveltamisalaa, koska ih-

37 Villacampa 2019, s. 14–17.

38 Rikosoikeus / Melander 2022, s. 1675–1676.

39 Tähän tulkintaan voidaan päästä esimerkiksi lukemalla Kimmo Nuotion, Kaarlo Simojoen ja Esko Yli-Hemmingin toimittaman Parempaa päihdepolitiikkaa -kirjan lukuja Melander 2023, s. 122–123 ja Hyttinen 2023, s. 139–141.

40 KKO 2017:23.

41 Haagin alioikeus (Rechtbank Den Haag) julkaisematon ratkaisu 14.12.2007 ja Haagin valitustuomioistuim (Gerechthof Den Haag) 19.1.2010, ECLI:NL:GHSGR:2010:BK0410.

42 Tapauksesta ja sen analyysistä tarkemmin Dettmeijer-Vermeulen – Esser 2017.

43 Myös Haagin alioikeus ja valitustuomioistuim tuomitsivat tekijän (ihmiskaupan uhrin) teosta rangaistukseen, mutta rangaistusta lievennettiin tekoaikaa vallinneiden olosuhteiden nojalla. Tarkemmin Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 688–689.

miskaupan uhreja painostetaan avunantoon ihmiskaupparikoksessa tai osallistumaan paritukseen.⁴⁴

Intressipunninnan näkökulmasta mielenkiintoisia ovat tilanteet, joissa ihmiskaupan uhri on rikostunnusmerkistön mukaisella teolla aiheuttanut vahinkoa yksilön varallisuudelle. Tämän kaltaiset tilanteet voivat konkretisoitua, jos ihmiskaupan uhria käytetään hyväksi erilaisissa varallisuus- ja omaisuusrikoksissa, mikä onkin ihmiskaupassa tyypillistä.⁴⁵ Pakkotilakeskustelussa ja -oikeuskäytännössä omaksuttu pääsääntö on, että ihmisarvo, ruumiillinen koskemattomuus ja vapaus ovat tärkeämpiä intressejä kuin varallisuus. Tästä ei kuitenkaan ole mahdollista johtaa kategorista sääntöä siitä, että huomattavia varallisuusetuja voisi poikkeuksetta loukata rankaisemattomuusperiaatteen nojalla. Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista on kussakin tilanteessa arvioitava itsenäisesti.

Intressipunninta johtaa käytännössä siihen, että rankaisemattomuusperiaate on omimmillaan yhteisöllisten oikeushyvien loukkauksessa, kuten huumausainerikoksissa, joissa ei suoraan loukata yksityistä oikeushyvää. Tällaisissa tilanteissa voidaan helpommin oikeuttaa oikeudellisesti suojatuista eduista tinkiminen, koska ihmiskaupan uhri on painostettu niiden loukkaamiseen. Rankaisemattomuusperiaatteelle on myös soveltamisalaa yksityisiin oikeushyviin kajoavissa rikoksissa kuten omaisuusrikoksissa ja jopa hyväksikäyttörikoksissa, mutta näissä tapauksissa rankaisemattomuusperiaatetta on arvioitava korostuneen tapauskohtaisesti. Sen sijaan rankaisemattomuusperiaatteella ei ole luontevaa soveltamisalaa henki-, väkivalta- tai seksuaalirikoksissa, jotka loukkaavat yksilöiden tärkeimpiä oikeushyviä. Nyt, kun rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisala on kartoitettu, siirrymme tarkastelemaan rankaisemattomuusperiaatteen rikosoikeudellista velvoittavuutta.

2.3. Rankaisemattomuusperiaatteen rikosoikeudellinen velvoittavuus

Kahden oikeusteoreettisen päälinjan mukaan oikeusperiaatteet ovat joko oikeusnormeja tai oikeuslähteitä, eli lähinnä laintulkintaa ohjaavia periaatteita. Toisten mukaan oikeusperiaate edellyttää käsitteellisesti sitä, että periaate nauttii institutionaalista tukea, ja nauttiessaan institutionaalista tukea, periaate vertautuu ratkaisuperusteena oikeusnormeihin. Vastakkaisen tulkinnan mukaan oikeusperiaatteet eivät ole normatiivisia ratkaisuperusteita vaan tulkintaperiaatteita, joiden tehtävä on tukea oikeussääntöjen tulkintaa.⁴⁶ Tällöin periaate voi olla piilevä osa oikeusjärjestystä, vaikka se ei nauttisikaan selkeää institutionaalista tukea.

Keskustelun jäsentämistä on hankaloittanut se, että oikeusperiaate on käsitteenä epämääräinen ja sitä käytetään monenlaisissa yhteyksissä. Usein oikeusteoreetikot viittaavat oikeusperiaatteisiin nimenomaan laintulkintaa ohjaavina periaatteina, jotka eivät välttämättä ole lainsäätäjän positiivisesti asettamia. Näkökulmaa edustaa esimerkiksi *Ronald Dworkin*.⁴⁷ Sen sijaan rikos- ja rikosprosessuaalisissa puheenvuoroissa periaate-termiä käytetään toisenlaisessa merki-

44 Hannonen – Kainulainen 2022, s. 154–157; Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 15.

45 Villacampa 2019, s. 14–17; RACE 2014, s. 64; Hannonen – Kainulainen 2022, s. 138.

46 Kahdesta päälinjasta Tuori 2000, s. 175, 196–198.

47 Dworkin 2013, esim. s. 38–48.

tyksessä. Esimerkiksi syytetyn suosimisperiaate näyttökysymyksissä (in dubio pro reo) tai lailisuuseriaate (nulla poena sine lege) eivät ole tuomarin harkintaa ohjaavia periaatteita, vaan rikoslainkäyttöä sitovia normeja, jotka velvoittavat tuomaria vahvasti. Kun periaate kategorisoidaan tulkintaperiaatteen sijasta oikeusnormiksi, se samalla tarkoittaakin oikeuseriaatteen vahvempaa normatiivista velvoittavuutta.

Rankaisemattomuuseriaatteelle on selkeä institutionaalinen tuki eli kyseessä on normatiivisesta aineistosta ilmenevä oikeuspositivistinen periaate. Kyse ei kuitenkaan ole samanlaisesta rikos- tai rikosprosessioikeudellisesta periaatteesta kuin esimerkiksi syytetyn suosimisperiaate, jolle on vakiintunut täsmällinen – ja lainkäyttäjää vahvasti velvoittava – merkityssisältö. Suomessa rankaisemattomuuseriaate on ymmärretty ensisijaisesti tulkintaperiaatteeksi eli eräänlaiseksi oikeuslähdeopilliseksi kattokäsitteeksi (ks. luku 3.1).

Sen sijaan kansainvälisessä ja erityisesti eurooppalaisessa diskurssissa rankaisemattomuuseriaate on pyritty määrittelemään oikeusnormiksi, joka velvoittaa lainsoveltajaa niissä tilanteissa, joissa rikoksen tekijä kyetään tunnistamaan ihmiskaupan uhriksi.⁴⁸ Argumentaatiota on tuettu ihmiskauppaleysohjauksen (26 artikla) ja ihmiskauppadirektiivin (8 artikla) lisäksi ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännöllä⁴⁹ ja soft law -aineistolla⁵⁰.

Pyrkimyksenä on ollut osoittaa, että ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuuseriaate on osa ihmisoikeusdoktriinia,⁵¹ eli valtio, joka rankaisee ihmiskaupan uhria, voi rikkoa sitä sitovia ihmisoikeusvelvoitteita. Tästä on päädytty johtopäätökseen, jonka mukaan rankaisemattomuuseriaate ei ole vain laintulkintaa ja soveltamista ohjaava periaate, vaan nimenomaan normi, jonka mukaan ihmiskaupan uhreiksi identifioitavia rikoksen tekijöitä ei tule rangaista, jos tehtyä tekoa voidaan selittää ja ymmärtää tekijän asemalla ihmiskaupan uhrina.⁵² Väitteen tueksi on esitetty erilaisia teoreettisia malleja, joiden tarkoitus on konkretisoida niitä kriteereitä, joiden vallitessa ihmiskaupan uhrin tekemistä rikoksista ei voida rangaista.⁵³ Käytännössä kyse on ollut sen havainnollistamisesta, milloin kyse on ollut rikosvastaan poistavista pakottavista olosuhteista.

Kansainvälisessä keskustelussa tehdyllä tulkinnalla rankaisemattomuuseriaatteen velvoittavuudesta on intuitiivinen vetovoima. Rankaisemattomuuseriaate kytkeytyy Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS)⁵⁴ 4 artiklasta – eli orjuuden ja pakkotyön kiellosta – johdettuihin positiivisiin toimintavelvoitteisiin. Positiiviset toimintavelvoitteet koskevat viranomaisten konkreettista toimintaa – eivät aineellisen rikosoikeuden tulkintaa. Positiiviset toimintavelvoitteet edellyttävät valtioita turvaamaan ihmisoikeuksien toteutumisen myös käytännössä eikä vain pidättäytymään valtion taholta tapahtuvista ihmisoikeusloukkauksista.⁵⁵ Tyypillisesti

48 Hoshi 2013, s. 55, 70–72; Muraszkievicz 2019, s. 6, 197–207.

49 Keskeiset ratkaisut ovat EIT Rantsev v. Kypros ja Venäjä (10.5.2010); EIT V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta (16.2.2021).

50 Ks. esim. ETYJ 2013; YK:n ihmiskaupparaporttoja 2020.

51 Ks. Gallagher 2010, s. 283–288, jossa kuvataan rankaisemattomuuseriaatteen yleistä asemaa osana ihmisoikeusdoktriinia. On myös esitetty, että kansainvälisessä oikeudessa on voimassa yleinen ihmisoikeusvelvoite pakolaisten laittoman maahan-tulon ja oleskelun rankaisemattomuudesta sekä sidottu ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuuseriaate osaksi tätä laajempaa kansainvälistä ihmisoikeuskeskustelua. Ks. Costello – Ioffe 2021, s. 929–932.

52 Ks. Muraszkievicz 2019, s. 65–68, 198–200; Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 681, 689–699.

53 Esimerkiksi ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen ja ihmiskauppatilanteen välistä suhdetta on pyritty selittämään pakottamisen (compulsion model) ja ”suoran seurauksen” (causation model) kautta, ks. Schloenhardt – Markey–Towler 2016, s. 34–37.

54 Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (SopS 18/1990).

55 EIS 4 artiklan positiivisista toimintavelvoitteista ks. Pellonpää et al. 2018, s. 346, 457–469; Euroopan ihmisoikeustuomioistuin 2022 (Guide on Article 4 of the European Convention of Human Rights); Jovanovic 2023, s. 123–163; Ashworth 2013, s. 206–209.

positiivisen toimintavelvoitteen on katsottu edellyttävän valtiolta riittäviä rikosoikeudellisia toimenpiteitä rikoksen uhrien suojelemiseksi, kuten sen turvaamista, että ihmiskauppaa koskevat rikosoikeudelliset säännökset takaavat tosiasiallisen suojan ihmiskauppaa vastaan.⁵⁶

Valtiosääntöoikeudellisesti argumentaatiota voidaan vahvistaa ihmisarvoisen kohtelun vaatimuksella (perustuslaki, L 731/1999, PL 1.2 ja PL 7.2), oikeudella henkilökohtaiseen vapautteen (PL 7.1) sekä julkisen vallan velvollisuudella turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen (PL 22). Määritelmällisesti ihmiskaupan uhrilta riistetään vapaus ja oikeus ihmisarvoiseen kohteluun.⁵⁷ Rikokseen painostetun ihmiskaupan uhrin rankaisemisen voitaisiin tulkita syventävän häneen kohdistunutta perusoikeuksien loukkausta, koska rankaisemisella uhrille aiheutettaisiin lisäkärsimystä. Tämä olisi vastoin julkisen vallan velvollisuutta pyrkiä minimoimaan ihmiskaupan uhreille aiheutuva kärsimys.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin päätti ratkaisussa V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta (2021) olla antamatta rankaisemattomuusperiaatteelle itsenäistä merkityssisältöä positiivisena toimintavelvoitteena. Sen sijaan ihmisoikeustuomioistuin kytki rankaisemattomuusperiaatteen arvioinnin ihmiskaupan uhrien suojeluvollisuuteen. Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu edellyttää, että valtioiden on ensin tunnistettava ihmiskaupan uhrin. Sitten konkreettisesti tapauksessa on arvioitava, loukkaako ihmiskaupan uhrin syyttäminen suoje-luvollisuutta. Uhrien syyttäminen ei kuitenkaan itsessään ole kiellettyä.⁵⁸

Rikosoikeudellisesti rankaisemattomuusperiaate ei siis ole valtionrajat sellaisenaan ylittävä kansainvälinen periaate. Sen sijaan rankaisemattomuutta pyritään toteuttamaan kansallisen rikosoikeusjärjestelmän sisällä. Ei olisi luontevaa ajatella, että tuomioistuin arvioisi ensin kansainvälisesti määritellyn rankaisemattomuusperiaatteen täyttymistä ja vasta sen jälkeen, mitä kansallista säännöstä sovelletaan.⁵⁹ On siis perusteetonta keskustella kansainvälisellä tasolla siitä, tulisiko juuri rankaisemattomuusperiaatteen kattaa esimerkiksi ihmiskaupan uhrin pakenemisen yhteydessä tekemät rikokset, jos näitä tulisi arvioida kansallisen järjestelmän näkökulmasta hätävarjelu- tai pakkotilatekoina.⁶⁰

Rikosoikeudellinen näkökulma on jäänyt kansainvälisessä keskustelussa marginaaliin, koska keskusteluun ovat rikosoikeustieteilijöiden sijasta osallistuneet ensisijaisesti kansainvälisestä oikeudesta sekä perus- ja ihmisoikeuksista kiinnostuneet tutkijat.⁶¹ Sen seurauksena keskustelu on jäänyt rikosoikeudellisesti arvioituna liian sisällöttömäksi, eli sen yleiseksi puolustamiseksi, että rankaisemattomuusperiaate on ihmisoikeusvelvoitteen kaltainen ratkaisuhje, joka on otettava huomioon rikosoikeudellisessa ratkaisuharkinnassa. Kehityskulkuna on ollut uusien velvoittavampien rankaisemattomuussäännöksiin ehdottaminen⁶² ja rikosoikeuden yleiset opit

56 Esim. EIT X. ja muut v. Bulgaria (2.2.2021), kohdat 179–180; EIT M.C. v. Bulgaria (4.12.2003), kohta 150; Stoyanova 2023, s. 175–176; Täpani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 78.

57 HE 34/2004 vp, s. 9–10. Ks. myös Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 673–674; ETYJ 2013, s. 10–11.

58 EIT V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta (16.2.2021), erityisesti kohdat 150–162 sekä niiden muodostama argumentatiivinen kokonaisuus; Jovanovic – Niezna 2023, s. 9–10, 23–27, 51–52; Hannonen – Kainulainen 2022, s. 45–59. EIT:n ratkaisu asettaa osan kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa esitetyistä rankaisemattomuusperiaatteen vahvaa velvoittavuutta korostavista tulkinnoista kyseenalaisiksi, ks. Muraszkievicz 2019, s. 65–68, 198–200; Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 698–699. Sen sijaan EIT:n tulkinta vaikuttaisi olevan harmoniassa Jovanovicin (2017, s. 56–58) esittämien näkemysten kanssa.

59 Tästä kaksinkertaisesta arvioinnista ks. Jovanovic 2017, s. 58.

60 Pakenemisen yhteydessä tehtyjä rikoksia kutsutaan nimellä ”secondary offences”, ks. Jovanovic 2017, s. 66–67, tai ”liberation offences”, ks. Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 13–15.

61 Ks. etenkin Piotrowicz – Sorrentino 2016.

62 Hoshi 2013, s. 70–72; Muraszkievicz 2019, s. 203–206.

on hylätty soveltumattomina pintapuolisemman tarkastelun jälkeen.⁶³ Tilanne ei kuitenkaan ole toivoton, vaikka pakkotilaoppi soveltuukin huonosti ihmiskaupalle ominaiseen hienovaraiseen pakottamiseen, vaan myös rikosoikeuden yleisiä oppeja voidaan pyrkiä kehittämään.

Keskustelua rankaisemattomuusperiaatteesta on käyty pääosin common law -oikeuskulttuurin näkökulmasta. Erityisen vähälle huomiolle ovat täten jääneet kysymykset, jotka liittyvät mannermaiseen oikeuskulttuuriin lukeutuvien kansallisten rikosoikeusjärjestelmien systemaattisiin erityispiirteisiin. Keskustelun rikosoikeudelliseen ohuuteen on kiinnittänyt huomiota myös *Marija Jovanovic*. Hän on korostanut sitä, että rankaisemattomuusperiaatetta täytyisi lähestyä ylikansallisen ihmisoikeusnäkökulman lisäksi myös kansallisen rikosoikeuden näkökulmasta.⁶⁴ Rankaisemattomuusperiaate onkin liian tärkeä normi jätettäväksi rikosoikeudelliseksi yläkäsitteeksi ilman, että se saisi rikosoikeudellisen keskustelun kautta tosiasiallista relevanssia eri maiden rikoslainkäytössä.

Rikosoikeussystemaattisesti rankaisemattomuusperiaate on tosin hankala normi, koska yhtäältä sitä voidaan puolustaa ihmisoikeusvelvoitteiden kaltaisena normina ja toisaalta kenelläkään ei voi olla ihmisoikeuksiin takautuvaa oikeutta tehdä rikoksia ja välttyä rikosoikeudellisilta seuraamuksilta.⁶⁵ Seuraavaksi tarkastelemmekin tarkemmin sitä, kuinka rankaisemattomuusperiaate pitäisi systematisoida osaksi rikosoikeudellista järjestelmää. Teoreettinen lähtökohta on, että rikosoikeusjärjestelmän sisällä rankaisemattomuusperiaattele voidaan antaa merkitystä joko tulkintaperiaatteena tai itsenäisenä oikeusnormina.

3. Rankaisemattomuusperiaate rikosoikeudellisessa systematiikassa

3.1. Rankaisemattomuusperiaate tulkintaperiaatteena

Edellä todetulla tavalla Suomessa lainsäätäjän tarkoituksena vaikuttaa olleen, ettei rankaisemattomuusperiaatteella ole itsenäistä merkityssisältöä, vaan sitä tulee käyttää tulkintaperiaatteena. Rankaisemattomuusperiaate ilmenee siis yksinkertaisesti yleisen rikosoikeudellisen keinovalikoiman soveltamisena tilanteisiin, joissa hyväksikäytetty rikoksen uhri on pakotettu rikoksen tekemiseen. Tosin toimenpiteistälouppumisjärjestelmän ja toisintoimimismahdollisuuden – eli käytännössä rikosoikeuden yleisten oppien – suhde jätetään avoimeksi hallituksen esityksessä.⁶⁶

Aikaisemmin on esitetty, että rankaisemattomuusperiaate on dynaaminen käsite ja se ilmenee eri tavoin rikosprosessin eri vaiheissa. Rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta toimenpiteistälouppumisdoktriini on ensisijainen.⁶⁷ Lievät ja näytöllisesti selvät rikokset olisi perusteltua päättää mahdollisimman varhaisessa vaiheessa rikosprosessia. Sen sijaan vakavia rikoksia joudutaan pohtimaan rikosoikeussystemaattisesti syvällisemmin. Tuomioistuimen näkökulmasta rikosoikeussystemaattinen pohdinta hahmottuu kuvion osoittamalla tavalla.

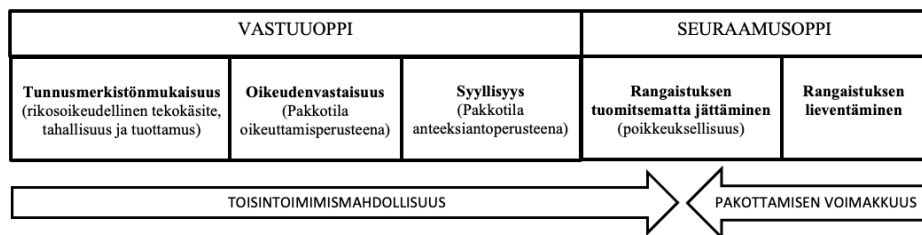
63 Muraszkiewicz 2019, s. 156–165; Stoyanova 2015, s. 603; Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 16–21.

64 Jovanovic 2017, s. 75–76; Jovanovic – Niezna 2023, s. 54–55.

65 Ks. myös Jovanovic 2017, s. 48–49.

66 HE 122/2011 vp, s. 60.

67 Hannonen – Kainulainen 2022, s. 158–163.

Kuvio 1. Pakottamisen vaikutus rikosvastuuseen.⁶⁸

Vastuuvapauden näkökulmasta pakon voimakkuus sekä intressivertailu pakottamisella loukattavan oikeushyvän ja pelastettavan oikeushyvän välillä on olennaista. Kuviossa pakottaminen ymmärretään toisintoimimismahdollisuutta vähentävänä seikkana. Mitä voimakkaampaa pakko on, sitä pienempi on henkilön toisintoimimismahdollisuus, ja samalla sitä perustelumpaa on antaa merkittävämpi painoarvo vastuuharkinnassa. Rikosoikeudellisessa keskustelussa tunnetaan fyysisen toisintoimimismahdollisuuden, ja siten teon tunnusmerkistönmukaisuuden poistava, vis absoluta -pakko ja tahdonmuodostukseen vaikuttava vis compulsiva -pakko, joka ilmenee luontevimmin vastuuvapausperusteiden soveltamisena.⁶⁹ Pakon voimakkuus ja välittömyys, kuten esimerkiksi aseella uhkaaminen, puoltaa pakkotilaoppiin kytkettyä vastuuvapautta, kun taas pitkäkestoisen hyväksikäyttötilanteen huomioiminen on voimassa olevan vastuuopin sisällä vaikeampaa. Jos välitöntä pakkoa ei ole käsillä, pakkotilasäännös ei käytännössä sovellu edes anteeksiantoperusteena. Useimmissa rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteissa rikosvastuu ei siis poistu, koska pakottaminen ei ole vastaavalla tavalla välitöntä, vaan haavoittuvaisen aseman hyväksikäyttöä tai painostusta.⁷⁰ Luonnollisesti myös ihmiskaupan uhrit voivat toimia pakkotilassa, jos voimassa olevan lain määritelmät täyttyvät.

Useimmissa tapauksissa rikoksiin painostaminen voidaan ottaa luontevammin huomioon seuraamusopin puolella. Ihmiskaupan keinoilla rikokseen painostetun ihmiskaupan uhrin rangaistus voidaan jättää tuomitsematta poikkeuksellisuusperusteella (RL 6:12 kohta 3). Säännöksen mukaan rangaistus voidaan jättää tuomitsematta, jos rikos on anteeksiannettavaan tekoon rinnastettava.⁷¹ Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen on systemaattisesti toimenpiteistä-luopumisdoktriiniin luettava normi, jota on kuvattu rikosvastuun varaventtiiliksi.⁷² Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen on ihmiskaupan uhrille monella tapaa epätydyttävä ratkaisu. Teko luetaan syyksi, mutta rangaistusta ei tuomita. Kansainvälisen keskustelun valossa ratkaisu on kritiikille altis, vaikka ihmiskaupan uhri välttyykin rangaistusvastuulta.⁷³

Ihmiskaupan uhri on oikeusvaikutuksien suhteen paremmassa asemassa, jos hänet jätetään syyttämättä verrattuna siihen, että rangaistus jätetään tuomitsematta. Syyttämättä jättämiseen ei vuoden 2015 jälkeen ole kuulunut syyksilukevaa elementtiä ja mahdollisen asianomis-

68 Kuvio perustuu tutkimukseen Hannonen – Kainulainen 2022, s. 84–105.

69 Keskeiset rikokset / Matikkala 2023, s. 497–498; Honkasalo 1965, s. 104; Hrushchka 1995, s. 738–740.

70 Painostamisesta ihmiskaupan keinona ks. HE 103/2014 vp, s. 50.

71 HE 122/2011 vp, s. 60. Ks. myös Hannonen – Kainulainen 2022, s. 121–124.

72 Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 117.

73 Ks. ETYJ 2013, s. 29, jossa pelkkä syyksilukeva tuomio katsotaan rangaistukseksi.

tajan tulee edistää vahingonkorvausasiaa itsenäisesti. Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen on niin ihmiskaupan uhrin kuin prosessiekonomian kannalta epätarkoituksenmukaista, koska rikosprosessi kestää tällöin pitkään ja päättyy rankaisemattomuuteen.⁷⁴

Yleisten säännösten joustavuus mahdollistaa lisäksi harmaan sävyjen huomioimisen rikosprosessissa siten, että ihmiskaupan uhrille määrättäisiin lievempi rangaistus. Rikoslain mukaan rangaistus määrätään lievennetyltä rangaistusasteikolta, kun rikos on tehty olosuhteissa, jotka läheisesti muistuttavat vastuuvapausperusteiden soveltamiseen johtavia olosuhteita (RL 6:8.1:n kohta 4). Lisäksi rikoslaki tuntee lieventämisperusteena rikoksen tekemiseen vaikuttaneen huomattavan painostuksen uhan tai muun sen kaltaisen seikan (RL 6:6:n kohta 1). Edellä mainitut voidaan ottaa huomioon myös muutoin rangaistuksen mittaamisessa yleisperiaatteen nojalla, koska painostus vähentää teon ilmentämää tekijän syyllisyyttä (RL 6:4). On syytä korostaa, ettei rankaisemattomuusperiaatteen roolia ole haluttu kansainvälisessä kriminaalipoliittisessa keskustelussa hahmottaa ensi sijassa rangaistuksen lieventämisenä, vaan keskeinen ajatus on se, ettei henkilöitä ylipäättään rangaistaisi. Myös toimenpiteistaluopumisdoktriinissa voidaan ottaa huomioon muitakin olosuhteita kuin pelkkää painostamista esimerkiksi nuoruusperusteella ja kohtuusperusteella.⁷⁵

Rankaisemattomuusperiaate toteutuu kohtalaisesti toimenpiteistä luopumisena, jos näitä säännöksiä myös sovellettaisiin määrätietoisesti ja yhdenvertaisesti oikeuskäytännössä.⁷⁶ Nykyisin toimenpiteistaluopumisjärjestelmässä vain tuomarilla on käytettävissään parhaiten soveltuva poikkeuksellisuusperuste. Tarvittaessa toimenpiteistaluopumisdoktriinia voitaisiin vahvistaa esimerkiksi säätämällä uusi syyttämättäjättämisperuste, jos vähäisyysperusteen, nuoruusperusteen ja kohtuusperusteen käyttö koetaan tässä yhteydessä vieraaksi.⁷⁷ Näidenkin normien tulkinnassa rankaisemattomuusperiaatteelle tulee antaa tulkintavaikutusta, jolloin ihmiskauppatilanne puoltaa toimenpiteistä luopumista. Mahdollisen uuden syyttämättäjättämisperusteen muotoilussa tulisi kuitenkin ottaa huomioon se, ettei tuomarin harkintavalta siirtyisi liiallisesti syyttäjäportaalle. Seuraavaksi käsittelemme sitä, pitäisikö rankaisemattomuusperiaatteelle antaa nykyistä vahvempi rooli rikoslakia sovellettaessa ja mitä vahvempi rooli tarkoittaisi käytännössä.

3.2. *Askel eteenpäin: ihmiskaupan uhrien vastuuvapausperuste*

Rankaisemattomuusperiaate voitaisiin hahmottaa tulkintaperiaatteen sijasta oikeusnormina, jolla olisi oma itsenäinen sovellusalueensa. Tämä käytännössä edellyttäisi doktrinaalista muutosta ja saattaa olla, että lähitulevaisuudessa eurooppalainen lainsäädäntökehitys tukee tätä siirtymää. Suomessa rankaisemattomuusperiaatteen omaehtoiselle huomioon ottamiselle on

74 Varhaisesta toimenpiteistä luopumisesta ks. myös Cross 2013, s. 409.

75 Hannonen – Kainulainen 2022, s. 106–128. Esimerkiksi voidaan nostaa secondary offence -tyyppinen tapaus Yhdistyneistä kuningaskunnasta, jossa ihmiskaupan uhri käytti hyväksikäyttäjältä saamaansa väärennettyä passia ihmiskauppatilanteen päättymisen jälkeen, ks. Jovanovic 2017, s. 61–62. Vaikka ihmiskaupan uhria ei pakotettu väärennetyn passin käyttämiseen, Suomessa kohtuusperuste sallisi toimenpiteistä luopumisen.

76 Hannonen – Kainulainen 2022, s. 166–167, 169.

77 Esimerkiksi Saksan rikosprosessilainsäädännössä on erillinen syyttämättäjättämisperuste pakottamisen, kiristyksen ja ihmiskaupan uhreille lievistä rikoksista, Strafprozeßordnung 12.9.1950 (StPO) § 154c.

lisäksi suurempi tarve kuin valtioissa, joissa pakkotilassa toimimisen hyväksyttävyyttä ei ole yhtä vahvasti sidoksissa pakon välittömyyteen.

Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisesta ei ole korkeimman oikeuden ennakkoratkaisua. Rikosvastuuseen vaikuttavia yleisiä oppeja pohdittaessa ja konstruoidessa on huomioitava rikosoikeudellinen laillisuusperiaate, joka asettaa rajat paitsi rikoslainkäytölle myös rikosoikeuden sisällölliselle kehittämiselle niin oikeustieteessä kuin ennakkopäättöstuomioistuintuomiosuorituksissa.⁷⁸ Samalla on olennaista huomioida, ettei rikoslaki sisällä edes kaikkia rikosvastuun yleisiä edellytyksiä, kuten olosuhdetahallisuutta tai teon, toisintoimimismahdollisuuden tai kausaalisuuden määritelmiä. Tämä kertoo siitä, ettei rikosoikeudellinen laillisuusperiaate rajoita rikoslain yleisistä opeista käytyä lainkäyttölistä keskustelua samalla tavalla kuin esimerkiksi ihmiskaupan rikostunnusmerkistöstä käytyä keskustelua.

Liikkumavara lisääntyy entisestään, kun rikosvastuun perusteiden sijasta puhutaan vastuuvapausperusteista.⁷⁹ Tällöinkin on otettava huomioon rikosoikeudessa korostunut oikeusvarmuus sekä lain soveltamisen ennakoitavuusvaatimus, joiden tarkoituksena on turvata, että ihmiset ovat rikoslain edessä yhdenvertaisia. Kyse on toisin sanoen siitä, ettei vastuuvapausperusteitakaan saa soveltaa mielivaltaisesti, mutta rikosvastuun poissulkevia tekijöitä määriteltäessä rikosoikeudellinen laillisuusperiaate – sen sisältämine tausta-arvoineen – ei rajoita keskustelua yhtä voimakkaasti kuin puhuttaessa rikosvastuun perustavista tekijöistä.

Rankaisemattomuusperiaate muistuttaa itsekriminointisuojaan rikosoikeussystemaattisesta asemasta käydystä keskustelusta. Korkein oikeus vaikuttaa rinnastaneen itsekriminointisuojaan anteeksiantoperusteeseen. Oikeuskirjallisuudessa itsekriminointisuoja on pidetty joko tunnusmerkistön mukaisuuden poistavana seikkana, oikeuttamisperusteena tai erityisenä henkilöön liittyvänä rangaistavuuden poissulkevana perusteena (RL 5:7).⁸⁰ Itsekriminointisuojaan käydystä keskustelusta ei voida tehdä liikaa johtopäätöksiä rankaisemattomuusperiaatteen oikeudellisesta luonteesta, mutta tukeudumme tähän keskusteluun rikosoikeussystemaattisesta näkökulmasta. Vastaavalla tavalla lähdemme kartoittamaan, missä rikoksen rakenteen vaiheessa itsenäiseksi oikeusnormiksi konstruoidun rankaisemattomuusperiaatteen tulisi realisoitua.

Tarkastelkaamme ensin tunnusmerkistön mukaisuutta. Perus- ja ihmisoikeusvelvoitteet voivat johtaa siihen, ettei jokin kansallisesti rangaistavaksi säädetty teko ole tiettyssä tilanteessa kielletty. Tällöin teko ei ole tunnusmerkistön mukainen.⁸¹ Ihmiskauppaleyhdistys tai ihmiskauppadirektiivi eivät itsessään ole ihmisoikeusinstrumentteja, vaikka niissä onkin vahva ihmisoikeuspainotus.⁸² Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei antanut rankaisemattomuusperiaattele itsenäistä merkitysisältöä ihmisoikeusvelvoitteena (ks. luku 2.3), vaikka tällainen velvoittavampi tulkinta olisi ollut mahdollinen EIT:n aiemman 4 artiklaa koskevan oikeuskäytännön valossa.⁸³ Lähtökohtaisesti pidämmekin selvänä, ettei rikokseen painostetun ihmiskaupan uhrin välttyminen rangaistukselta ole perus- tai ihmisoikeus,⁸⁴ vaikka kansainvälisessä

78 Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 159–161.

79 Ks. myös Korhka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 48.

80 Koontia keskustelusta ks. Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 543–548.

81 Hyttinen 2015, s. 70–73.

82 Ks. Muraszkievicz 2019, s. 62; Jovanovic 2017, s. 51–52; Jovanovic 2023, s. 170–172.

83 Jovanovic – Niezna 2023, s. 23–27.

84 Jovanovic 2017, s. 48–49.

kirjallisuudessa on esitetty tämänkin kaltaisia näkemyksiä.⁸⁵ Perus- ja ihmisoikeudet eivät siis estä henkilön menettelyn arviointia rikosprosessissa tai edes rankaisemista esimerkiksi vakavassa rikoksessa, kunhan prosessi on oikeudenmukainen. EIT:n ratkaisukäytännön perusteella rankaisemattomuusperiaate eroaa keskeisesti itsekriminointisuojusta siinä, ettei kyse ole *Jussi Tapanin* – itsekriminointisuojan yhteydessä – tarkoittamasta ”normatiivisen tason ristiriidasta”.⁸⁶ Niinpä rankaisemattomuusperiaate ei voi perustellusti poistaa ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen tunnusmerkistön mukaisuutta.

Seuraavaksi on vastattava siihen, että tulisiko rankaisemattomuusperiaate mieltää ennemmin oikeuttamisperusteeksi vai anteeksiantoperusteeksi. Rajanveto oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteen välillä on merkityksellistä myös vahingonkorvausten näkökulmasta. Jos tunnusmerkistön mukaista tekoa ei pidettäisi oikeudenvastaisena, tämä eliminoisi ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen asianomistajan mahdollisuuden vaatia ihmiskaupan uhrilta vahingonkorvausta esimerkiksi menetetyistä omaisuudesta. Jos rankaisemattomuusperiaatetta sen sijaan pidettäisiin anteeksiantoperusteen kaltaisena normina, vahingonkorvausvelvollisuus säilyisi.⁸⁷

Tulkintamme mukaan rankaisemattomuusperiaate eroaa itsekriminointisuojusta siinä, ettei ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudella ole samanlaista oikeusluonnetta kuin itsekriminointisuojusta.⁸⁸ Rikosten tekeminen painostettuna ei ole kenenkään oikeus, vaan kyse on ennemmin ymmärrettävästä ja henkilökohtaisesta rikosentekopäätökseen vaikuttavasta tekiästä. Perusteltua on ajatella, että painostettuna tehdyt rikokset pysyvät oikeudenvastaisina, mutta niitä voidaan pitää anteeksiannettavina painostuksen takia. Itsenäisenä oikeusnormina rankaisemattomuusperiaate hahmottuisikin parhaiten uutena anteeksiantoperusteena, joka sijoittuisi pakkotilaopin ja rangaistuksen tuomitsematta jättämisen väliin. Voimakas ja välitön pakko voisi edelleen johtaa myös oikeuttamisperusteen tasoiseen sallittuun pakkotilaan, eikä rankaisemattomuusperiaatteelle ole perusteltua antaa aivan yhtä vahvaa oikeusvaikutusta kuin esimerkiksi aseella uhkaamisen kaltaiselle pakolle.

Rankaisemattomuusperiaatteen tulkitseminen itsenäiseksi anteeksiantoperusteeksi johtaisi siihen, että myös syyte olisi perusteltua hylätä.⁸⁹ Jos anteeksiantoperusteen soveltamiskynnys ei täytyisi, voitaisiin motiivintilanteeseen vaikuttavat seikat luonnollisesti ottaa huomioon seuraamusharkinnassa. Anteeksiantoperusteen muut oikeusvaikutukset eivät välttämättä käytännössä eroaisi kovinkaan merkittävästi rangaistuksen tuomitsematta jättämisestä. Ihmiskaupan uhri olisi edelleen velvollinen maksamaan vahingonkorvausta, koska anteeksiantoperusteet eivät poista mahdollista vahingonkorvausvastuuta. Huomionarvoista on, että myös syyttäjät voisivat soveltaa itsenäiseksi vastuuvapausperusteeksi konstruoitua rankaisemattomuusperiaatetta syyteharkinnassa.⁹⁰ Nähdäksemme rankaisemattomuusperiaatteen mieltäminen itsenäiseksi anteeksiantoperusteeksi tulkintaperiaatteen sijasta voisi olla rikosoikeussysteemillisesti selkeämpi ja ihmiskaupan uhrien kannalta perustellumpi valinta.

85 Ks. esim. Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 698–699.

86 Tapani 2011, s. 590.

87 Ks. KKO 2013:60, kohta 28.

88 Tapani 2011, s. 590.

89 Tätä tulkintaa tukee Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 409–411; Melander 2016, s. 252–253.

90 Valtakunnansyyttäjän yleinen ohje 2016:6, luku 3.1 Prosessuaaliset syyttämättäjäätämispäätökset – Päätösperusteet – Ei rikos. Syyttämättä jättäminen edellyttäisi opin riittävää vakiintumista oikeuskäytännössä.

3.3. Toinen askel: yleisempi rikokseen painostamisen kattava vastuuvapausperuste

Vastuuvapauden konstruointi juuri ihmiskaupan uhriaseman kautta ei välttämättä olisi rikosoikeussysteemaattisesti rationaalisin ratkaisu.⁹¹ Sen sijaan voisi olla perustellumpaa kehittää yleistä vastuuvapausoppia, joka kattaisi myös muut haavoittuvaisessa asemassa olevat ihmisryhmät.

Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuutta vastaavia yleisiä oppeja ovat esimerkiksi common law -maiden oikeuskulttuurille tyypilliset lähisuhdeväkivallan uhrien vastuuvapausperusteet.⁹² Suomessakin lähisuhdeväkivallan konteksti voitaneen ottaa huomioon esimerkiksi hätävarjelun tulkinnaissa ratkaisun KKO 2020:88 nojalla, mutta tällä hetkellä lähisuhdeväkivallan uhreille ei ole erillistä anteeksiantoperustetta.⁹³ Keskeinen rikosoikeudellinen ongelma näiden niin sanottujen tyrannitapauksien kannalta on se, että usein pakottavien olosuhteiden vuoksi loukattu oikeushyvä eli henki ja terveys on poikkeuksellisen tärkeä.⁹⁴ Huomionarvoista on, että entinen Tasavallan presidentti *Sauli Niinistö* armahti korkeimman oikeuden väkivaltarikoksesta tuomitseman henkilön ehdottomasta vankeudesta.⁹⁵ Vaikka tästä poikkeuksellisesta tapauksesta ei voida tehdä liiallisia yleistyksiä, armahdusoikeuden käyttäminen kuitenkin herättää kysymyksen siitä, onko lähisuhdeväkivallan uhrien rankaisemisessa jotain epäoikeudenmukaista, jota oikeusjärjestys ei tavoita.⁹⁶ Lähisuhdeväkivallan uhrien tekemät rikokset eivät tosin välttämättä ole väkivaltarikoksia, vaan kyse voi olla esimerkiksi huumausainerikoksiin painostamisesta.⁹⁷

Periaatteessa on ristiriitaista, että henkilö voidaan tuomita – ainakin teoriassa – hyvin hienovaraisen painostamisen perusteella rangaistukseen esimerkiksi ihmiskaupasta, mutta samanlaisen toiminnan huomioiminen vastuuvapauden puolella on osoittautunut haastavaksi. Niinpä painostamisella on erilainen oikeudellinen merkitys riippuen siitä, puhummeko rikosvastuun perustavasta painostamisesta (painostajan näkökulma) vai vastuuvapauteen oikeuttavasta painostamisesta (painostetun näkökulma). Nykytila on varsin ankara, koska se ohjaa rankaisemaan sekä painostajaa että rikokseen painostettua. Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate edellyttää, että ainakin ihmiskaupan uhrien tekoja tulisi pitää anteeksiannettavina näissä painostamistilanteissa. Ihmiskaupan uhrit voidaan kuitenkin mieltää keihäänkärkenä, joka avaa vastuuvapausperusteiden joukkoa myös muille haavoittuvaisille ihmisryhmille. Ihmiskaupan uhrien osalta on nimittäin eniten institutionaalista tukea itsenäiselle anteeksiantoperusteelle, kun taas esimerkiksi lähisuhdeväkivaltaa sääntelevä Istanbulin sopimus⁹⁸ tai EU:n

91 Esimerkiksi Sakari Melander varoittaa kehittämästä ”vain tiettyihin rikoksiin liittyviä yleisiä oppeja”, Melander 2008, s. 107.

92 Muraszkievicz 2019, s. 93–96; Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 21–22. Ks. myös Ruuskanen 2005, s. 393–414.

93 Jatkunut lähisuhdeväkivalta voidaan ottaa huomioon puolustusteen tarpeellisuuden ja lähisuhdeväkivallan uhrlta kohtuudella edellytettävän toiminnan arvioinnissa, KKO 2020:88 perustelujen kohta 25. Kyseisessä tapauksessa oli kuitenkin kyse varsinkin välttämättä tilanteesta, koska puukotettu B oli korkeintaan muutamia minutteja ennen uhanutt häntä puukottaneen A:n henkeä, KKO 2020:88 perustelujen kohta 32.

94 Ks. kuitenkin Korikka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 294, joiden mukaan anteeksiannettava pakkotila voisi lähisuhdeväkivallan kontekstissa soveltua nukkuvan tyrannin pahoinpitelemiseen, mutta ilmeisesti ei kuitenkaan henkirikokseen.

95 Italehti, Sauli Niinistö armahti naisen, joka puukotti perhettään hakannutta aviomiestään (12.2.2021). Saatavilla: <https://www.iltalehti.fi/politiikka/a/55fd6738-bd13-4b58-a27c-ffd84bb0f576>.

96 Ks. myös Ruuskanen 2005, esim. s. 417–422.

97 Ratkaisun KKO 2020:88 valossa voi olla mahdollista, että lähisuhdeväkivallan kontekstille annettaisiin ainakin jotakin tulkintavaikutusta myös pakkotiläsäännöksessä.

98 Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (SopS 53/2015).

uusi direktiivi naisiin kohdistuvasta väkivallasta⁹⁹ eivät sisällä lähisuhdeväkivallan uhrien rankaisemattomuusäänöksiä. Rikoksiin painostamista voi esiintyä myös esimerkiksi pakottamisrikoksen (RL 25:8) uhreilla¹⁰⁰, yhteisöllisen väkivallan kontekstissa¹⁰¹ tai mahdollisesti tulevaisuudessa kriminalisoitavaksi kaavailun tunnusmerkistön, pakottavan kontrollin, uhreilla.¹⁰² Rikosoikeudellisessa arvioinnissa olennaista on painostaminen ja sen vaikutus tahdonmuodostukseen eikä niinkään tietyn rikoksen uhriasema.

On korostettava, että valtioilla on velvollisuus riittävän vastuuvapausperustejärjestelmän ylläpitämisestä,¹⁰³ eikä nykytilaa voida pitää tyydyttävänä rikoksiin painostettujen ihmisten osalta. Rankaisemattomuusperiaate siis haastaa kehittämään vastuuvapautta koskevia yleisiä oppeja. Kotimaisissa rikosoikeuden yleisten oppien teoksissa ja artikkeleissa ei ole kattavasti tarkasteltu rikoksiin painostamista vastuuvapausperusteiden näkökulmasta, vaan yleisemmin toisintoimimismahdollisuuden¹⁰⁴ ja välillisen tekemisen (RL 5:4) näkökulmasta.¹⁰⁵ Nähdäksemme rikosoikeussystemaattisesti kaikkein perustelluin kehityssuunta rankaisemattomuusperiaatteen omaksumiseksi olisi se, että pelkkiä ihmiskaupan uhreja koskevan anteeksiantoperusteen sijasta kehiteltäisiin yleistä rikoksen painostamisen kattavaa vastuuvapausperustetta. Vaihtoehtoja voisivat olla esimerkiksi pakkotilaopin välittömyysvaatimuksen lieventäminen, pakottavat olosuhteet -anteeksiantoperusteen elvyttäminen¹⁰⁶ tai muu saksalaisen Unzumutbarkeit-kohtuuttomuusopin¹⁰⁷ mukauttaminen Suomen oloihin. Rajanveto on haastavaa, koska yhtäältä kyseessä on rakenteellinen epäkohta ja toisaalta rikosvastuun toteutuminen ei kuitenkaan saa vesittyä.

4. Johtopäätökset

Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaatteesta on tehty vain vähän rikosoikeudellista tutkimusta. Rankaisemattomuusperiaate ei ole sellaisenaan valtionrajat ylittävä kansainvälinen periaate, vaan sitä voidaan soveltaa vain osana kansallista rikosoikeudellista järjestelmää.

99 Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2024/1385, annettu 14 päivänä toukokuuta 2024, naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjumisesta.

100 Ratkaisussa KKO 2017:57 A oli pakottanut B:n ryöstämään elintarvikeliikkeen uhkaamalla katkoa tämän sormet. Vaikka ratkaisussa ei käsitelty pakottamisen vaikutusta rikosvastuuseen, siitä ilmenee, että A tuomittiin pakottamisesta sekä yllytyksestä ja B ryöstöstä. Ks. tarkemmin Hannonen – Kainulainen 2022, s. 88.

101 Pakottamisen yhteisöllisestä luonteesta tässä kontekstissa ks. Hong 2017, s. 373–374, joka tosin kirjoittaa rikosvastuun perustavan pakottamisen näkökulmasta.

102 Tolvanen – Silvennoinen 2023, s. 63–65; pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023, s. 196.

103 Melander 2008, s. 300.

104 Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 339–345; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 277–280; Melander 2016, s. 142–149.

105 Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 342. Vanhemmasta oikeuskirjallisuudesta ks. Nuutila 1997, s. 345; Anttila 1958, s. 56; Honkasalo 1967, s. 205. Rikosvastuun siirtäminen ihmiskaupan uhriksi hyväksikäyttäjälle voisi olla rikosoikeusteoreettisesti mahdollista välillisen tekemisen konstruktion avulla.

106 Rikoslakiprojekti ehdotti tällaista painostuksen huomioon ottavaa anteeksiantoperustetta rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä, mutta se ei vastustuksen takia lopulta päätenyt hallituksen esitykseen, ks. oikeusministeriö 2000, s. 17, 164–169.

107 Opin keskeinen ajatus on se, että joissain laissa säätämättömissä tilanteissa henkilöltä ei voida vaatia tai odottaa norminmukaista menettelyä, koska sitä ei voida pitää kohtuullisena. Unzumutbarkeit on eräänlainen kirjoitetun lain ulkopuolinen vastuuvapausperuste, jonka yhteydessä on käyty keskustelua laajasta poikkeustapausten kirjosta, kuten mainituista tyrannitapausten ja eutanasiasta eri tilanteissa. Saksalaisen rikosoikeustieteen vallitseva suhtautuminen oppiin on kielteinen. Roxin – Greco 2020, s. 1146–1147; Wortmann 2002, esim. s. 11, 31–32, 110. Unzumutbarkeitista Suomen kontekstissa ks. Laukkanen 1989 ja lyhyesti myös Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 343. Laukkanen katsoo toimenpiteistäluopumisdoktriinin ajavan osaltaan kohtuuttomuusopin asemaa. Rikosoikeuden yleisten oppien uudistamisen yhteydessä pohditut pakottavat olosuhteet -anteeksiantoperusteen perustelut ilmentävät tulkintamme mukaan Unzumutbarkeit-tyylisiä ajattelua, ks. oikeusministeriö 2000, s. 164–169.

Toistaiseksi Suomessa rankaisemattomuusperiaatteelle on annettu rikosoikeudellisessa doktriinissa vain tulkinnallista merkitystä, mikä käytännössä korostaa toimenpiteistä luopumista ihmiskaupan uhrien kohdalla. Tältäkin osin on huomioitava, ettei kenelläkään ole lähtökohtaista oikeutta tehdä rikoksia. Erityisen ongelmallista olisi, jos rankaisemattomuusperiaatteelle annettaisiin tulkintavaikutusta kaikkein vakavimmissa rikoksissa, kuten henki-, väkivalta- tai seksuaalirikoksissa. Tulkintamme mukaan rankaisemattomuusperiaate on omimmillaan yhteisöllisten oikeushyvien loukkauksessa, kuten huumausainerikoksissa, joissa ei suoraan loukata yksityistä oikeushyvä. Rankaisemattomuusperiaatteelle on myös soveltamisalaa yksityisiin oikeushyviin kajoavissa rikoksissa kuten omaisuusrikoksissa ja jopa hyväksikäyttör rikoksissa tapauskohtaisen intressipunninnan mukaisesti.

Ihmiskaupan uhrien kannalta tyydyttävämpi ratkaisu voisi olla, että rankaisemattomuusperiaate ymmärrettäisiin itsenäisenä oikeusnormina, joka olisi rikosoikeussystemaattisesti anteeksiantoperuste. Rankaisemattomuusperiaatetta olisi kuitenkin kaikkein perustelluinta tarkastella yleisenä painostamisen kattavana vastuuvapausperusteena, eikä kehitellä vain ihmiskaupan uhreja koskevaa anteeksiantoperustetta. Kyse on nimittäin laajemmasta kuin vain ihmiskaupan uhreja koskevasta rakenteellisesta epäkohdasta. Täten artikkelin keskeinen johtopäätös on, että vastuuvapausoppia rikoksiin painostamisesta pitää kehittää.

Abstract in English

THE PRINCIPLE OF NON-PUNISHMENT OF VICTIMS OF HUMAN TRAFFICKING IN FINNISH CRIMINAL LAW

According to the principle of non-punishment, victims of human trafficking should not be punished for offences they have been compelled to commit. In this article, we analyse the legal nature of the principle in the Finnish criminal law doctrine. We conclude that the principle of non-punishment could be understood as an excuse for trafficking victims. However, we argue that the best way forward is to develop a general defence that would also cover other groups of victims, such as victims of violence in intimate relations, who are compelled to commit offences.

Keywords: principle of non-punishment, human trafficking, criminal law, defences, duress of circumstances

Lähteet

- Anttila, Inkeri, Vällinen tekeminen: rikosoikeudellinen tutkimus. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 1958.
- Ashworth, Andrew, *Positive Obligations in Criminal Law*. Hart Publishing 2013.
- Backman, Eero, Pakkotila ja velvollisuuksien välinen kollisio rikosoikeudessa. *Lakimies* 3/2004, s. 395–403.
- Costello, Cathryn – Ioffe, Yulia, Non-penalization and Non-Criminalization, s. 918–932 teoksessa Costello, Cathryn – Foster, Michelle – McAdam, Jane (toim.), *The Oxford Handbook of International Refugee Law*. 2021. Oxford University Press 2021.
- Cross, Allison, Slipping Through the Cracks: The Dual Victimization of Human Trafficking Survivors. *McGeorge Law Review* 44(2) 2013, s. 395–422.
- Dettmeijer-Vermeulen, Corinne – Esser, Luuk, The victim of human trafficking as offender: A combination with grave consequences – A reflection on the criminal, immigration and labour law procedures involving a victim of human trafficking in the Dutch Mehak case. *Journal of Trafficking and Human Exploitation* 1(1) 2017, s. 77–94.
- Dworkin, Ronald, *Taking Rights Seriously*. Bloomsbury Publishing 2013.

- ETYJ, Policy and legislative recommendations towards the effective implementation of the non-punishment provision with regard to victims of trafficking. OSCE 2013.
- Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Guide on Article 4 of the European Convention on Human Rights (päivitetty 30.4.2022).
- Euroopan neuvosto, Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings. Council of Europe 2005.
- Frände, Dan – Hyttinen, Tatu – Kallio, Heikki – Korkka-Knuts, Heli – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka – Wahlberg, Markus, Keskeiset rikokset. 5., uudistettu painos. Edita 2023.
- Gallagher, Anne, *The International Law of Human Trafficking*. Cambridge University Press 2010.
- Gauci, Jean-Pierre – Magugliani, Noemi, *Human trafficking and the rights of trafficked persons: An exploratory analysis on the application of the non-punishment principle*. IBA Legal Policy & Research Unit and British Institute of International and Comparative Law 2023.
- GRETA, Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Finland – First evaluation round. GRETA 2015.
- GRETA, Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Finland – Second evaluation round. GRETA 2019.
- GRETA, Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Finland – Third evaluation round. GRETA 2024.
- Hannonen, Jani – Kainulainen, Heini, Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2022:8.
- Hannonen, Jani – Kainulainen, Heini, Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate ei toteudu käytännössä. Haaste 3/2023.
- HE 122/2011 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä ja laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä liiketoimintakiellosta annetun lain 3 §:n muuttamisesta.
- HE 34/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 103/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 69/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle pakollista työtä koskevaan sopimukseen liittyvän pöytäkirjan hyväksymisestä sekä laiksi pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta.
- Hong, Tuuli, Yhteisö, kontrolli ja oikeuden konteksti – suojaako rikoslaki yhteisöllisen väkivallan uhria? *Lakimies* 3–4/2017, s. 362–386.
- Honkasalo, Brynolf, Suomen rikosoikeus – Yleiset opit I osa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 1965.
- Honkasalo, Brynolf, Suomen rikosoikeus – Yleiset opit II osa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 1967.
- Hoshi, Bijan, *The Trafficking Defence: A Proposed Model for the Non-Criminalisation of Trafficked Persons in International Law*. *Groningen Journal of International Law* 1(2) 2013, s. 54–72.
- Hruschka, Joachim, *Die Nötigung im System des Strafrechts*. *Juristenzeitung* 50(15/16) 1995, s. 737–745.
- Hyttinen, Tatu, Syytön tai syyllinen: tutkimus syyllisyyksysymyksen ratkaisemisesta. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 2015.
- Hyttinen, Tatu, *Rahanpesu ja rikosvastuu*. Alma Talent 2021.
- Hyttinen, Tatu, Huumausaineen käyttörikoksen normatiivinen hyväksyttävyyden, s. 133–152 teoksessa Nuotio, Kimmo – Simojoki, Kaarlo – Yli-Hemminki, Esko (toim.), *Parempaa päihdepolitiikkaa. Rangaistuksista hoidon polulle*. Gaudeamus 2023.
- Jovanovic, Marija, *The Principle of Non-Punishment of Victims of Trafficking in Human Beings: A Quest for Rationale and Practical Guidance*. *Journal of Trafficking and Human Exploitation* 1(1) 2017, s. 41–76.
- Jovanovic, Marija, *State Responsibility for Modern Slavery in Human Rights Law: A Right Not to Be Trafficked*. Oxford University Press 2023.

- Jovanovic, Marija – Niezna, Maayan, *Non-Punishment of Victims/Survivors of Human Trafficking in Practice: A Case Study of the United Kingdom*. Council of Europe 2023.
- Kimpimäki, Minna, *Haureuden harjoittajista ihmiskaupan uhreihin: prostituution, parituksen ja ihmiskaupan oikeudellinen sääteily*. Lapin yliopistokustannus 2009.
- Korkka-Knuts, Heli – Helenius, Dan – Frände, Dan, *Yleinen rikosoikeus*. Edita Publishing Oy 2020.
- Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo Rautio, Ilkka, *Rikosoikeus*. 5., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2022.
- Laukkanen, Vesa, *Kohtuuttomuus “Unzumutbarkeit” – syyllisyyden poistava anteeksiantoperuste?*, s. 247–258 teoksessa Lahti, Raimo (toim.), *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI rikosoikeuden juhluvuonna 1989*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 1989.
- Lauterwein, Carl Constantin, *The Limits of Criminal Law. A Comparative Analysis of Approaches to Legal Theorizing*. Ashgate 2010/2020.
- Melander, Sakari, *Kriminalisointiteoria: rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2008.
- Melander, Sakari, *Rikosvastuun yleiset edellytykset*. Tietosanoma Oy 2016.
- Melander, Sakari, *Huumausaineen käyttörikosäännöksen hyväksyttävyyden perustuslaillisesta näkökulmasta*, s. 113–132 teoksessa Nuotio, Kimmo – Simojoki, Kaarlo – Yli-Hemminki, Esko (toim.), *Parempaa päihdepolitiikkaa. Rangaistuksista hoidon polulle*. Gaudeamus 2023.
- Muraszkiewicz, Julia, *Protecting Victims of Human Trafficking from Liability: The European Approach*. Springer International Publishing AG 2019.
- Nuutila, Ari-Matti, *Rikoslain yleinen osa*. Kauppakaari Oy 1997.
- Oikeusministeriö, *Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevat säännökset: rikoslakiprojektin ehdotus*. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 5/2000.
- Pellonpää, Matti, Gullans, Monica – Pölonen, Pasi – Tapanila, Antti, *Euroopan ihmisoikeussopimus*. 6., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2018.
- Piotrowicz, Ryszard, *Article 26 – Non-Punishment Provision*, s. 310–322 teoksessa Planitzer, Julia – Sax, Helmut (toim.), *A Commentary on the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings*. Edward Elgar Publishing 2021.
- Piotrowicz, Ryszard – Sorrentino, Lilliana, *Human Trafficking and the Emergence of the Non-Punishment Principle*. *Human Rights Law Review* 16(4) 2016, s. 669–699.
- Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023: *Vahva ja välittävä Suomi*. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58
- RACE, *Trafficking for Forced Criminal Activities and Begging in Europe: Exploratory Study and Good Practice Examples*. Anti-Slavery International 2014.
- Rodríguez-López, Silvia, *The non-punishment of human trafficking victims in Europe: A comparative perspective*. *New Journal of European Criminal Law* 15(3) 2024, s. 313–335.
- Roth, Venla, *Defining Human Trafficking, Identifying its Victims: A Study on the Impact and Future Challenges of International, European and Finnish Legal Responses to Prostitution-Related Trafficking in Human Beings*. Martinus Nijhoff Publishers 2012.
- Roxin, Claus – Greco, Luis, *Strafrecht, Allgemeiner Teil, Band I: Grundlagen, Der Aufbau der Verbrechenslehre*. 5., vollständig neubearbeitete Auflage. C.H.Beck 2020.
- Ruuskanen, Minna, *Hätävarjelu ja parisuhdeväkivalta: Rikosoikeudellinen ja diskurssianalyttinen tutkimus*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 2005.
- Schloenhardt, Andreas – Markey-Towler, Rebekkah, *Non-Criminalisation of Victims of Trafficking in Persons – Principles, Promises, and Perspectives*. *Groningen Journal of International Law* 4(1) 2016, s. 10–38.
- Stoyanova, Vladislava, *Human trafficking and slavery reconsidered: conceptual limits and states' positive obligations*. Lund University 2015.

- Stoyanova, Vladislava, *Positive Obligations under the European Convention on Human Rights. Within and Beyond Boundaries*. Oxford University Press 2023.
- Tapani, Jussi, Onko rikoksen rakenteella merkitystä? – itsekriminointisuoja ja rikosoikeuden systematiikka. *Defensor Legis* 5/2011, s. 581–591.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu, *Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuuoppi*. 3., uudistettu painos. Alma Talent 2019.
- Tolvanen, Matti – Silvennoinen, Elisa, *Selvitys henkisen väkivallan rangaistavuudesta ja vainoamisen oikeuskäytännöstä Suomessa*. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:20.
- Tuori, Kaarlo, *Kriittinen oikeuspositivismi*. WSLT 2000.
- Välämäki, Pertti, Lainopin merkitys ratkaisun keksimisessä ja perustelemissä – muistikuvia työstäni korkeimmassa oikeudessa. *Lakimies* 1/2024, s. 99–110.
- Villacampa, Carolina, *Trafficking in Human Beings for criminal exploitation from the perspective of victims and professionals*. *Rivista di Criminologia, Vittimologia e Sicurezza* 3/2019, s. 9–26.
- Wortmann, Lars, *Inhalt und Bedeutung der “Unzumutbarkeit normgemäßen Verhaltens” im Strafrecht*. Nomos 2002.
- YK:n ihmiskaupparaportoiija (UN Special Rapporteur on Trafficking in Persons, Maria Grazia Giammarinaro), *The importance of implementing the non-punishment provision: the obligation to protect victims*. United Nations 2020.